

Semsey Gábor

A szexuális nevelés gyakorlata a magyarországi gimnáziumokban

PHD disszertáció tézisfüzete

ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola
Neveléstudományi Program

Konzulens: **Dr. Lénárd Sándor**

Budapest, 2016

1 Bevezetés

A szexuális nevelés egyike a legfontosabb nevelési területeknek, hiszen az emberi szexualitás (továbbá azok a kapcsolatok, amelyekben a szexualitást megéljük) az életminőséget számos területen befolyásolja. Magyarországon azonban, fontossága ellenére, a szexuális nevelés a pedagógia számos más területéhez képest elhanyagolt. A területtel foglalkozó magyar szakemberek közül sokan (pl. Berend és Péterfia, 1998, Buda, 2006, Szilágyi, 2006, Simich és mtsai, 2010) egyáltalán nem elégedettek az eddigi eredményekkel. Sőt úgy tűnik, nem elégedettek a fiatalok sem, akiket a szexuális nevelés célzó. Egy 2008-ban zárult felmérés szerint (amelyben 1.500 főt kérdeztek meg) a fiatalok 97%-a elégedetlen a jelenleg működő szexuális neveléssel, mivel annak keretében nem esik elég szó az érzelmekről, a párkapcsolatokról és a nemi szerepekről (Kolonits és Tárkányi, 2010).

2 A disszertáció felépítése

Dolgozatom elméleti részében először (a 2. fejezetben) a szexuális nevelés *fogalmát* jártam körbe: megvizsgáltam, hogyan határozzák meg a szexuális nevelést a kortárs szexuálpedagógusok, milyen kapcsolódása van a szexuális nevelésnek más nevelési területekhez, és kiemelten foglalkoztam a szexuális nevelés mentálhigiénés jelentőségével is.

A 3. fejezetben a *korszerű szexuális nevelés* ismérveit szedtem össze a szakirodalom alapján, részletesen kitérve a pszichoszexuális fejlődés és a pszichoszexuális érettség kérdésére, társadalmunk szexualitással kapcsolatos erkölcsi normáira, majd a korszerű szexuális nevelés céljaira és módszereire, nemzetközi és hazai ajánlások alapján.

A 4. fejezet a szexuális nevelés *nemzetközi gyakorlatát* tekintette át, a történeti előzmények bemutatása után részletesen foglalkozva az elmúlt évtizedek szexuálpedagógiai törekvéseivel.

Az 5. fejezetben a *magyarországi* szexuálpedagógiai kezdeményezésekkel foglalkoztam, külön részt szentelve az egyházi kezdeményezéseknek, hiszen a dolgozat második részében bemutatott kutatásban az egyházi és az állami iskolák szexuális nevelési gyakorlatának összevetésére is sor került.

A 6. fejezet a szexuális nevelés magyarországi *jogszabályi háttérét* tekintette át, kiemelten foglalkozva a Nemzeti Alaptanterv egymást követő változataival.

A 7. fejezet pedig a szexuális nevelés *eredményességével* foglalkozott, a kutatási eredmények fényében.

A dolgozat második részében *empirikus kutatásomat* mutattam be, amely a *magyarországi gimnáziumok szexuális nevelési gyakorlatát* kívánta feltérképezni pedagógusokkal készített interjúk és diákokkal felvett kérdőívek alapján.

3 Kérdésfeltevés és hipotézisek

Kutatásomban a magyarországi gimnáziumok szexuális nevelési gyakorlatát akartam feltérképezni.

A következő kérdésekre szerettem volna választ kapni:

- Milyen mértékben biztosítanak *órakeretet* az iskolákban célzottan a szexuális nevelésre? Milyen tantárgy(ak) keretében? Melyik osztályokban, milyen életkorokban?
- Milyen *tartalommal* és *metodikával* dolgoznak ezeken az órákon?
- A tanórai kereteken kívül fordítanak-e figyelmet erre a területre, *szabadidős programok* keretében? Milyen programok ezek, hogyan jelennek meg bennük a szexuális nevelés elemei?
- Az iskolák szexuális nevelési gyakorlata mennyiben felel meg a *korszerű nemi nevelés* követelményeinek?
- Hogyan *ítélik meg* a diákok az iskolák szexuális nevelési gyakorlatát? Mennyire elégedettek, miben tartanak szükségesnek a fejlesztést?

Az alábbi hipotéziseket állítottam fel:

- 1.) Tanórai keretekben a pedagógusok az erre a célra kijelölt biológiai, hittan és osztályfőnöki órákon kívül nem foglalkoznak *tudatosan* a szexuális neveléssel.
- 2.) A gimnáziumok többségében a szexuális nevelést lényegében a biológiai-egészségügyi ismeretközlésre redukálják.
- 3.) A szexuális nevelést célzó iskolai órák a verbális feldolgozás formáin túlmenő metodikai elemeket (pl. drámapedagógiai elemek, kommunikációfejlesztő és készségfejlesztő gyakorlatok, műalkotások stb.) kevésbé használnak.
- 4.) Az iskolák szabadidős programjai során a szexuális nevelés lehetőségeivel a pedagógusok nem élnek tudatosan.
- 5.) A pedagógusok kevésbé egyeztetnek a szülőkkel a szexuális nevelés célkitűzéseiről és tartalmáról.

- 6.) A diákok nem elégedettek az iskolai szexuális nevelés gyakorlatával.
- 7.) Az egyházi és az állami iskolák közt különbség van: az egyházi iskolák nagyobb hangsúlyt fektetnek a párkapcsolat és a szexualitás erkölcsi aspektusaira.
- 8.) A fiúk és a lányok igényei jelentősen eltérnek: a lányok inkább elvárják az iskolától, hogy a párkapcsolat és a szexualitás érzelmi oldalával, lélektani aspektusaival is foglalkozzon.

4 Mintaválasztás és kutatási eszközök

4.1 Az iskolák kiválasztása

Az ország gimnáziumai közül 12-t választottam ki. A gimnáziumok kiválasztása a következő szempontok figyelembevételével történt:

1. Tanulmányi eredmények szerint:

A felsőoktatási felvételi arányok szerinti rangsort alapul véve kettéválasztottam az iskolákat erősebb (ahol 5 év átlagában a végzettek több mint 76 százalékát felvették felsőoktatási intézménybe) és gyengébb iskolákra. A minta összetétele ebből a szempontból:

- erősebb: 5 iskola
- gyengébb: 7 iskola

2. Földrajzi elhelyezkedés szerint:

- Budapest: 5 iskola
- Dunántúl: 3 iskola
- Észak-Magyarország: 2 iskola
- Alföld: 2 iskola

3. Fenntartó szerint:

- egyházi/felekezeti: 6 iskola
- állami-önkormányzati: 6 iskola.

4.2 Méréseszközök

Két mérőeszközt dolgoztam ki a kutatáshoz:

- egy kérdőívet a diákok számára, illetve
- egy interjúvázlatot pedagógusok számára.

4.3 Mintaválasztás az iskolákon belül

Minden iskolában a 12. évfolyam két-két teljes osztályával vettem fel a *kérdőívet* (kivételt képeztek azok az iskolák, ahol csak egyetlen osztály van évfolyamonként), hiszen ők tudtak reflektálni arra, hogy mi történt a gimnáziumban történt éveik alatt a szexuális nevelés terén (nyilván nem zárható ki, hogy a 12. évben a kérdőívek kitöltése utáni hónapokban még előkerült a téma). Az adatfelvétel többnyire osztályfőnöki órákon történt, így értelemszerűen nem tudták kitölteni azok a diákok, akik aznap épp hiányoztak.

Így átlagosan iskolánként mintegy 40 kérdőívet sikerült felvennem, összesen 478-at.

Az *interjúkat* az egyes iskolákban a szexuális nevelés szempontjából kulcsszerepben lévő pedagógusokkal igyekeztem felvenni. Az igazgatóval való egyeztetés után választottam ki minden iskolában a legalkalmasabbnak tartott interjúalanyt. Az egyik iskolában a *védőnővel* is vettem fel interjút. Ennek köszönhetően összesen 13 interjú készült.

5 A kutatási eredmények összegzése

Tekintsük át legfontosabb kutatási eredményeinket.

Elsőként foglaljuk össze, a hipotéziseink közül melyik igazolódott, és melyiket kellett elvetnünk.

- 1. hipotézis: Tanórai keretekben a pedagógusok az erre a célra kijelölt biológiai, hittan és osztályfőnöki órákon kívül nem foglalkoznak tudatosan a szexuális neveléssel.**

A hipotézist el kellett vetnünk. Az interjúk alapján azt találtuk, hogy több iskolában vannak arra irányuló törekvések, hogy egyéb tanórákon is (irodalom, művészetek, etika stb.) foglalkozzanak a szerelem, sexualitás, párkapcsolatok kérdéskörével.

- 2. hipotézis: A gimnáziumok többségében a szexuális nevelést lényegében a biológiai-egészségügyi ismeretközlésre redukálják.**

A hipotézist el kellett vetnünk. A mintánkban szereplő iskolákban vannak komoly törekvések arra, hogy a sexualitás és a párkapcsolatok érzelmi, lélektani, erkölcsi és társadalmi aspektusaival is foglalkozzanak (ez az egyházi iskolákra kiváltképp igaz). Ezzel együtt nem lehet azt sem kijelenteni, hogy a szexuális nevelés kellően komplex és holisztikus lenne: számos témával sokkal részletesebben kellene foglalkozni a diákok megítélése szerint.

- 3. hipotézis: A szexuális nevelést célzó iskolai órák a verbális feldolgozás formáin túlmenő metodikai elemeket (pl. drámapedagógiai elemek,**

**kommunikációfejlesztő és készségfejlesztő gyakorlatok, műalkotások stb.)
kevésbé használnak.**

A hipotézis alapvetően igazolódott. Bár vannak egyes pedagógusok, akik bővíteni igyekeznek a módszertani repertoárt, összességében kijelenthető, hogy a verbális feldolgozás dominál az iskolai szexuális nevelésben, egyedül az oktató- és egyéb filmek jelennek meg ezeken kívül nagyobb arányban. A kommunikáció- és készségfejlesztő gyakorlatok, illetve drámapedagógiai elemek használata elenyészőnek mondható.

4. hipotézis: Az iskolák szabadidős programjai során a szexuális nevelés lehetőségeivel a pedagógusok nem élnek tudatosan.

A hipotézist el kellett vetnünk. Számos iskolában szerveznek olyan szabadidős programokat, amelynek keretében tudatosan foglalkoznak szexuális neveléssel.

5. hipotézis: A pedagógusok kevésbé egyeztetnek a szülőkkel a szexuális nevelés célkitűzéseiről és tartalmáról.

A hipotézis igazolódott. A szülőkkel való egyeztetés szinte teljes hiányát tapasztaltuk ezen a téren, a pedagógusok beszámolóai alapján.

6. hipotézis: A diákok nem elégedettek az iskolai szexuális nevelés gyakorlatával.

A hipotézis igazolódott. Bár vannak különbségek, melyik iskolákban mivel elégedettebbek, és mivel kevésbé elégedettek a diákok, összességében alacsony a diákok elégedettsége.

7. hipotézis: Az egyházi és az állami iskolák közt különbség van: az egyházi iskolák nagyobb hangsúlyt fektetnek a párkapcsolat és a szexualitás erkölcsi aspektusaira.

A hipotézis igazolódott. Sőt az is kiderült, hogy a mintában szereplő egyházi iskolák nagyobb figyelmet fordítanak a párkapcsolat és a szexualitás lélektani oldalára is.

8. hipotézis: A fiúk és a lányok igényei jelentősen eltérnek: a lányok inkább elvárják az iskolától, hogy a párkapcsolat és a szexualitás érzelmi oldalával, lélektani aspektusaival is foglalkozzon.

A hipotézis igazolódott. Mind az egyházi, mind az állami iskolába járó lányok esetében jóval magasabbak az erre vonatkozó elvárások, mint a fiúk esetében.

Összességében a gimnáziumi nevelés helyzete valamivel jobb, mint amire a magyar szakemberek elégedetlensége alapján számítottunk:

- Vannak pedagógusok, akik elhivatottan foglalkoznak az iskolában szexuális neveléssel, és keresik ennek legjobb módszereit.

- Számos helyen tudatában vannak annak, hogy a szexuális nevelés az *iskola egészének* a feladata, és több pedagógusnak is szerepet érdemes ebben vállalni, illetve érdemes más szakembereket is bevonni.
- Az ezzel foglalkozó pedagógusok egy része belátta, hogy nemcsak egyszerű szexuális felvilágosításra (azaz biológiai-egészségügyi ismeretekre) van szüksége a diákoknak, hanem a szexuális nevelés ennél jóval komplexebb megközelítést igényel, és erre sok esetben törekszenek is.
- Sok iskolában tanítási órán kívüli programok keretében is foglalkoznak szexuális neveléssel (pl. táborokban, osztályhétvégéken, lelkigyakorlatokon, iskolanapokon, kollégiumi délutánokon).
- Sok helyen veszik igénybe különböző civil szervezetek segítségét a szexuális nevelésben.

Számos ponton azonban komoly hiányosságokat találtunk:

- A pedagógusok szexuális nevelésben használt *módszertani repertoárja* nem megfelelő.
- A *diákok igényeit* érdemben *nem mérik fel*, így nem is tudnak az igényeket megfelelően figyelembe vevő szexuális nevelést biztosítani.
- A diákok érdeklődéséhez és igényeihez képest *nagyon kevés idő* jut a szexuális nevelésre, és számos téma van, amivel nem foglalkoznak kellő mélységben.
- Szinte teljes mértékben *hiányzik a szülőkkel való egyeztetés* és együttműködés ezen a téren.
- A *pedagógusok* az iskolán belül *egymással is alig egyeztetnek* a szexuális nevelésről.
- *Nincsenek kidolgozott tanmenetek* az iskolákban, a pedagógusok magukra vannak hagyva, az egyes pedagógusok szorgalmán, elhivatottságán, tapasztaltságán múlik a szexuális nevelés színvonala.
- Kevés pedagógus vesz részt erre a területre felkészítő *továbbképzéseken*.

6 Fejlesztési javaslatok

Kutatási eredményeink alapján fogalmaztunk meg néhány *fejlesztési javaslatot*, olyan lépésekre vonatkozóan, amelyek az egyes iskolák saját hatáskörébe tartoznak:

- Az egyes gimnáziumokban érdemes a vezetőségnek felkérni több kollégát is, akik elvégeznek valamilyen témához kapcsolódó továbbképzést (főleg a módszertani repertoár bővítése érdekében), amit az iskola vezetősége anyagilag is támogat.
- Tantestületi értekezleten lenne érdemes foglalkozni a szexuális nevelés alapvetéseivel, majd felkérni egy munkacsoportot a részletesebb tanmenet, saját program kidolgozására. Ebben részt vehetnének különböző tantárgyakat tanító tanárok, osztályfőnökök, iskolaorvos, védőnő vagy iskolapszichológus is.
- A program kidolgozásához a diákok igényeit is érdemes figyelembe venni, amelyeket az iskola saját hatáskörben felmérhet (pl. anonim kérdőívek segítségével).
- Ugyanígy a szülőkkel történő egyeztetés is része kellene, hogy legyen a program kidolgozási folyamatának.
- Az iskola saját pedagógiai programjába beilleszthető a kidolgozott komplex szexuális nevelési program, amelynek megvalósításához konkrét óraszámokat rendelnek (több tantárgy órakeretéből is szánva erre időt, illetve tanításon kívüli programokat is beillesztve). Így az iskolák valamennyi diákja részt tud venni a teljes programon.
- Természetesen a fenti javaslatoknak vannak anyagi vonzatai is, érdemes tehát pályázati forrásokat is keresnie az iskoláknak, akár a fenntartó, akár az állam, akár különböző civil szervezetek, akár az Európai Unió által kiírt pályázatokat megkeresve.

7 Fontosabb szakirodalom

Affainie-Godwyll, A.-M., Jurich, J., Whitted, B. és Espino, D. (2014): Evaluation of Two Comprehensive Sexuality Education Programs: Safer Choices and Reducing the Risk. *Family Science Review*, **18**. 1. sz. 23-49.

Bábosik István (2004): *Neveléstudomány. Nevelés az Európai Unióban*. Osiris, Budapest.

- Berend Mihály és Péterfia Éva (1998): *Tanári kézikönyv a „Felkészülés a családi életre” tantárgy oktatásához*. Corvina, Budapest.
- Buda Béla (1997): *A szexualitás lélektana. Élmény – magatartás – emberi kapcsolat*. Magyar Pszichofiziológiai és Egészséglélektani Társaság – Végeken Alapítvány, Budapest.
- Buda Béla (1998): Iskolai mentálhigiéné. Álmok, dilemmák, lehetőségek. In: Kézdi Balázs (szerk.): *Iskolai mentálhigiéné. Tanulmányok*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs. 13-31.
- Castleman, M. (2006): From "Dangers-of-Sex" Education to Joyful Sex Education: How Both Liberals and Conservatives Get It Wrong and How Adult Education Can Help Parents Get It Right. *Electronic Journal of Human Sexuality*, **9**. April 23.
<http://www.ejhs.org/volume9/castleman.htm>
- Czeizel Endre (1996): *Felkészülés a családi életre*. Corvina, Budapest.
- Dilworth, J. E. L. (2009): Parents as Co-Educators: Do Effective Sex Education Programs Include Parents? *Family Science Review*, **14**. 1. sz. 58-66.
- Ekstrand, M., Engblom, C., Larsson, M. és Tydén, T. (2011): Sex education in Swedish schools as described by young women. *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*, **16**. 3. sz. 210–224.
- Fábián Róbert és Simich Rita (2006): *Meglévő és működő modellprogramok, valamint az iskolai szexedukációs események értékelése*. Országos Egészségfejlesztési Intézet, Budapest.
- Forrai Judit (2007): *Párkapcsolat, szerelem, szex, család. Tanári könyv*. Sex Educatio, Budapest.
- Forrai Judit (2008): *Párkapcsolat, szerelem, szex, család. Tankönyv diákok számára*. Sex Educatio, Budapest.
- Forrai Judit és Tóth László (1997): Általános kép a magyar serdülők szexuális ismereteiről, szokásairól, attitűdjeiről országos felmérés alapján. *Egészségnevelés*, **38**. 3. sz. 121–130.
- Gardner, S. P. és Howlett, L. S. (2000): Changing the Focus of Interventions: Primary Prevention at the Couple Level. *Family Science Review*, **13**. 1-2. sz. 96-111.
- Gardner, S. P., Giese, K. és Parrott, S. M. (2004): Evaluation of the *Connections: Relationships and Marriage* curriculum. *Family Relations*, **53**. 5. sz. 521-527.

- Grósz Emese (2004): *Szexuális nevelés*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- Halford, W. K. és Snyder, D. K. (2012): Universal processes and common factors in couple therapy and relationship education. *Behavior Therapy*, **43**. 1. sz. 1-12.
- Halstead, J. M. és Reiss, M. J. (2003): *Values in Sex Education: From Principles to Practice*. RoutledgeFalmer, London.
- International Technical Guidance on Sexuality Education* (2009). UNESCO, Paris.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001832/183281e.pdf>
- Isenberg, M. (2004): A szülők szerepe az iskolai szexuális nevelésben. In: Szilágyi Vilmos (szerk.): *Iskolai szexuális nevelés Németországban*. Animula Kiadó – Magánéleti Kultúra Alapítvány, Budapest. 47–58.
- Jurma, A. M. (2015): Impact of Divorce and Mother's Psychological Well-being on Children's Emotional, Behavioral and Social Competences. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, **13**. 48. sz. 69-82.
- Kivela, J., Ketting, E. and Baltussen, R. (2011): *Cost and Cost-Effectiveness Analysis of School-Based Sexuality Education Programmes in Six Countries*. UNESCO, Paris.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002116/211604e.pdf>
- Kolonits Klára és Tárkányi Ákos (2010): Párkapcsolatra és házasságra nevelés Magyarországon és az USA-ban. *Mester és Tanítvány*, **7**. 3. sz. (aug.) 29–45.
- Kulin Eszter és Darvay Sarolta (2012): Egészségfejlesztés az iskolában. In: Darvay Sarolta (szerk.): *Tanulmányok a gyermekkori egészségfejlesztés témaköréből*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. 67-81.
- Lehmiller, J. L. (2014): *The Psychology of Human Sexuality*. Wiley-Blackwell, Oxford.
- Lew-Starowicz, Z. (1985): *Szexuális partnerkapcsolat*. Medicina, Budapest.
- Netsanet, F., Tsion, A., Fessahaye, A. és Fentie, A. (2012): Parents' perception, students' and teachers' attitude towards school sex education. *Ethiopian Journal of Health Sciences*, **22**. 2. sz. 99-107.
- Orji, E. O. és Esimai, O. A. (2003): Introduction of sex education into Nigerian schools: the parents', teachers' and students' perspectives. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, **23**. 2. sz. 185–188.

- Overbeek, G., Vollebergh, W., de Graaf, R., Scholte, R., de Kemp, R. és Engels, R. (2006): Longitudinal associations of marital quality and marital dissolution with the incidence of DSM-III-R disorders. *Journal of Family Psychology*, **20**, 2. sz. 284–291.
- Silva, M. (2001): The effectiveness of school-based sex education programs in the promotion of abstinent behavior: a meta-analysis. *Health Education Research*, **17**, 4. sz. 471-481.
- Simich Rita és munkatársai (2010): *Iskola – egészségfejlesztés – szexedukáció. Veszélyeztetett korú diákok prevenciós igényei és szükségletei*. Országos Egészségfejlesztési Intézet, Budapest.
- Somorjai Noémi (2016): Figyelni kell rájuk! A szexuális kisebbségekhez tartozó fiatalok nemi nevelése 1-2. *Pszichológia & Practicum*, **2**, 1. sz. (márc.) 30-31. ill. 2. sz. (máj.) 26-30.
- Strohschein, L. (2005): Parental divorce and child mental health trajectories. *Journal of Marriage and Family*, **67**, 5. sz. 1286-1300.
- Szilágyi Vilmos (1997): *Szexuális szocializáció. Nemi nevelés a családban*. Medicina, Budapest.
- Szilágyi Vilmos (2006): *Szexuálpedagógia. Szexuális egészségnevelés*. Athenaeum Kiadó, Budapest.
- Tabatabaie, A. (2015): Childhood and adolescent sexuality, Islam, and problematics of sex education: a call for re-examination. *Sex Education*, **15**, 3. sz. 276-288.
- Tárkányi Ákos (2011): Családi életre nevelő és házasságra felkészítő iskolai képzések és tanfolyamok külföldön. *Új Pedagógiai Szemle*, **61**, 1-5. sz. 135–161.
- Weiss, S. P. de, L. C. Atkin, J. N. Gribble és P. Andrade-Palos (1991): Sex, Contraception and Pregnancy Among Adolescents in Mexico City. *Studies in Family Planning*, **22**, 2. sz. 74-82.
- Whisman, M. A., Uebelacker, L. A. és Bruce, M. L. (2006): Longitudinal association between marital dissatisfaction and alcohol use disorders in a community sample. *Journal of Family Psychology*, **20**, 1. sz. 164-167.
- WHO Európai Regionális Irodája – BZgA (2010): *Az európai szexuális nevelés irányelvei. Vázlat a politikusok, nevelési és egészségügyi intézmények és szakemberek részére*. Forrás: www.szexualpszichologia.hu/who_iranyelvei.html

